

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: СУЧАСНІ ТА ІСТОРИЧНІ КОНТЕКСТИ, КОМПАРАТИВНІ РЕТРОСПЕКЦІЇ, ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ

<https://doi.org/10.15407/uhj2024.03.029>
УДК 94(477)“2014”

Олег АНАНЬІН

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
старший офіцер Головного експертно-криміналістичного центру,
Державна прикордонна служба України (Київ, Україна)

ananin@i.ua

<https://orcid.org/0000-0001-8757-1663>

ДІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ПРОТИ ВІЙСЬК РФ У КРИМУ НА ПОЧАТКУ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2014 р.

Мета — охарактеризувати дії військ РФ та Державної прикордонної служби України у Криму на початку російської агресії у 2014 р. На сьогодні в українській історіографії відсутні спеціальні розробки, присвячені історії ДПСУ в період кримського протистояння (лютий — березень 2014 р.). **Методологія** побудована на принципах історизму, неупередженості, україноцентризму, на використанні методів аналізу, синтезу, історико-системного, історико-хронологічного, із залученням широкого кола офіційних та неофіційних джерел. **Основні результати.** Головні зусилля російських збройних сил проти ДПСУ були спрямовані на захоплення пунктів пропуску через державний кордон та військових містечок прикордонних підрозділів із метою паралізувати систему управління охороною державного кордону на території Кримського півострова. Контроль над прикордонними підрозділами надавав окупантам можливість оперативно перекидати з РФ углиб Криму свої сили, озброєння та бойову техніку. **Практичне значення досягнутих результатів.** Вивчення й узагальнення історичного досвіду, формування наукової бази, створення ефективної моделі захисту (охорони) державного кордону України

Цитування: Ананьїн О. Дії Державної прикордонної служби України проти військ РФ у Криму на початку російської агресії 2014 р. *Український історичний журнал*. 2024. № 3 (576). С. 29—42. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.03.029>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2024. № 3 (576)

в умовах імовірних збройних конфліктів та застосування проти нашої країни гібридних методів війни. **Перспективи подальших студіювань.** Дослідження суспільно-політичної ситуації в південно-східних регіонах України після спроби анексії Криму та розвитку активних бойових дій на Донеччині й Луганщині навесні — влітку 2014 р.

Ключові слова: збройна агресія РФ проти України, тимчасова окупація АР Крим, охорона державного кордону, Державна прикордонна служба України.

У 2014 р. російська агресія проти України розпочалася саме з прикордонної території — Автономної Республіки Крим. З метою задоволення своїх геополітичних інтересів Москва вдало використала політичну кризу в Україні. Російське воєнне втручання в українські внутрішні справи стало вирішальним аргументом на шляху її подальшого загострення. Здійсненню агресивних планів сприяла дислокація на території АР Крим російських військ, перебування яких тут передбачалося угодами про базування Чорноморського флоту РФ. Саме ці сили було оперативно використано для блокування військових частин ЗС України, нейтралізації правоохоронних органів, зокрема підрозділів ДПСУ.

Вітчизняна історіографія вже має певну кількість досліджень, присвячених протистоянню російському агресору на Кримському півострові. Певний інтерес становить студія П. Гай-Нижника, присвячена аналізу початку російської агресії у 2014 р., де автор характеризує реакцію на ці події вищого військово-політичного керівництва України [1]. Я. Верменич досліджувала соціально-політичний аспект спроби анексії Криму [2]. В. Заблоцький [3] та І. Підпригора [4] проаналізували розвиток подій у Криму, пов'язаних із захопленням росіянами військових об'єктів, надали оцінку діям командування ВМС України напередодні. О. Слісаренко вивчив військово-стратегічну ситуацію у Криму в березні 2014 р. та виклав своє бачення можливої тактики опору агресору за рахунок бойових ресурсів ВМС України [5]. В. Грицюк, В. Горелов, О. Скрябін вивчали, на прикладі кримських подій, специфіку «гібридної війни» як форми воєнного протистояння [6]. В. Смолій та Л. Якубова досліджували етапи формування концепту «русский мир» та його перетворення на чинник дестабілізації суспільно-політичної ситуації у Криму [7].

Отже, виходячи з аналізу наявних розробок, можна дійти висновку про певну зацікавленість наукової спільноти історією кримського протистояння, але це стосується в основному загальної суспільно-політичної обстановки на півострові, або протидії підрозділам РФ із боку ЗС України. Дослідницька увага до місця й ролі інших складових сектору безпеки та оборони України під час спроби анексії Криму поки що лише фрагментарна. Зокрема серед публікацій доцільно виокремити статтю журналіста В. Кострова, де наведено дані про захоплення російськими військовими українських прикордонних підрозділів і прорив кораблів морської охорони ДПСУ зі своїх баз у Криму [8].

Найбільший науковий інтерес під час досліджень історії будь-яких війн викликають першоджерела, що містять відомості стосовно проведення бойових операцій, організації взаємодії між відомствами сектору безпеки й оборони, застосування озброєння, техніки тощо. Але на даний час зазначена документальна

база має гриф обмеженого доступу, тому з об'єктивних причин поки що не може бути використана в історичних дослідженнях та при оприлюдненні їх результатів. Тому автор цієї статті скористався матеріалами у відкритому доступі: праці українських істориків та військових експертів, повідомлення прес-служби ДПСУ, офіційна інформація, оприлюднена на інтернет-ресурсах органів виконавчої влади та інформангентств України, які висвітлювали події у Криму з кінця лютого та впродовж березня 2014 р.

Варто зробити роз'яснення щодо сил, які були в розпорядженні ДПСУ на території АР Крим на початок 2014 р. Територіальним органом охорони кордону у системі ДПСУ було Азово-Чорноморське регіональне управління (Сімферополь) — саме його підрозділи охороняли державний кордон на півострові, переважно на морській ділянці, у Керченській протоці, а також здійснювали прикордонний контроль у морських та авіаційних пунктах пропуску. Станом на початок 2014 р. у складі Азово-Чорноморського регіонального управління ДПСУ на території АР Крим були Сімферопольський прикордонний, Севастопольський і Керченський загони морської охорони, 12 відділів прикордонної служби. Загалом близько 1800 прикордонників. Протяжність берегової лінії Кримського півострова, яка перебувала під охороною, складала до 1000 км. Площа територіального моря — 3796 кв. миль та 39 232 кв. милі виключної морської економічної зони [9, С. 208].

Російська операція із захоплення Кримського півострова розпочалася 20 лютого 2014 р. — саме цю дату зафіксовано в українському законодавстві [10]. В той день було зафіксовано перші випадки порушення військами РФ міжнародно-правових зобов'язань щодо виконання вимог до пересування військових підрозділів територією АР Крим, установлених у рамках угод про базування Чорноморського флоту РФ. Про ситуацію у Криму Українська держава активно інформувала дипломатичними каналами світову спільноту. Зокрема на електронних ресурсах посольства України в Китаї можна було знайти опубліковану офіційну інформацію про розвиток подій на півострові. Повідомлялося, що 21—23 лютого 2014 р. відзначалося активне пересування техніки 810-ї окремої бригади морської піхоти Чорноморського флоту РФ, не узгоджене з компетентними органами України [11].

Наступного дня, 24 лютого, МЗС України повідомило, що військові кораблі РФ, які здійснювали охорону морської акваторії в районі проведення Сочинської олімпіади (7—23 лютого), прийняли на борт у Новоросійську військові підрозділи з бойовою технікою та взяли курс на Севастополь [12]. Таким способом до Криму було доставлено додаткові російські сили. Окрім того, завозилися громадяни РФ — учасники парамілітарних і військово-патріотичних організацій. Лише так зване «Кубанське козацтво» відрядило 450 осіб [7]. Саме вони згодом складатимуть більшість активної частини угруповань, які блокуватимуть військові містечка ЗС України [7].

27 лютого ввечері у Севастополь прибув російський десантний корабель «Азов». Після проходження процедури прикордонного контролю він здійснив перехід до бухти Козача (місце дислокації 810-ї бригади морської піхоти

ЧФ РФ), де відбулася висадка 300 озброєних військовослужбовців. Того ж вечора до зали зустрічі офіційних делегацій цивільного аеропорту Бельбек прибули неідентифіковані особи у військовій формі без знаків розрізнення (близько 300 осіб, 17 автомобілів типу «Урал», 2 БТР), чийм завданням було встановлення контролю за об'єктом та недопущення пересування вищих посадових осіб України, які нібито мали прибути літаком [11].

Уранці 28 лютого прикордонники посту технічного спостереження на мисі Такіль (південно-східний район Керченського півострова) зафіксували переліт із боку РФ в Україну 11 російських бойових вертольотів. Усі вони здійснили посадку на військовому аеродромі Кача (Севастополь). Надалі тільки 3 з них будуть оформлені у відповідності до раніше поданого до ДПСУ повідомлення. Решта екіпажів на вимогу старшого прикордонного наряду щодо необхідності прикордонно-митного оформлення відповіді не надали. Одночасно на військовий аеродром Гвардійський (Сімферополь) без жодного узгодження з українською стороною прибули 8 військово-транспортних літаків РФ Іл-76. Прикордонному наряду, який вирушив до місця посадки, було відмовлено у здійсненні прикордонного контролю [13]. Того ж дня на в'їзних автошляхах до Кримського півострова неідентифіковані особи встановили свої блокпости: у с. Чонгар на трасі Скадовськ — Армянськ на адмінмежі з Херсонською обл., на трасі Каланчак — Армянськ та поблизу Джанкоя. Прокуратура АР Крим і м. Севастополь повідомляла, що на блокпостах під російськими прапорами перебували нестворені особи у камуфляжі, без знаків розрізнення, з автоматичною зброєю, а також люди у формі міліції та спецпідрозділу МВС України «Беркут» [14].

Зрозуміло, загрозливі умови розвитку оперативної обстановки на півострові вимагали негайної й адекватної реакції з боку державного керівництва України. Хоча офіційний Київ не визнав незаконну зміну влади у Сімферополі та Севастополі, яку організували 27 лютого російські спецслужби за сприяння місцевих проросійських колабораціоністів, однак жодних однозначних наказів щодо протидії таким антидержавним діям та щодо повернення контролю законної державної влади й наведення конституційного порядку ані військовому командуванню, ані правоохоронним органам на території АР Криму так і не надійшло. Оприлюднені матеріали засідання РНБО України від 28 лютого 2014 р. свідчили про те, що серед українського військового керівництва існувала думка про необхідність застосування військової сили, разом із тим усі очільники безпекового сектору добре розуміли, що значна частина населення Криму мала проросійські політичні погляди. Саме тому деякі політики відкрито висловлювали побоювання, що силовий сценарій призведе до незворотних наслідків. Крім того, наголошувалося на буквальному значенні відомих погроз В. Путіна про жорстку російську відповідь на можливу загибель у Криму хоча б одного росіянина. Тому поставлене в. о. президента України О. Турчиновим на голосування РНБО рішення про оголошення в державі воєнного стану не набрало необхідних голосів. Найрішучіше висловилося проти опору російському агресору лідерка партії «Батьківщина» Ю. Тимошенко: «Жоден танк не повинен

вийхати з казарми, жоден солдат не повинен підняти зброю, бо це означатиме програш. Ніякого воєнного стану і активізації наших військ! Ми повинні стати самою мирною нацією на планеті, просто вести себе як голуби миру» [15].

Зрозуміло, що така явна і свідомо програшна позиція державного керівництва України вкрай негативно вплинула на ухвалення рішень очільниками військових формувань та правоохоронних органів у Криму, тому наказ про застосування військової сили для протидії проросійським колабораціоністам і російським військам так і не було віддано.

Своєю чергою, Рада Безпеки ООН у відповідь на ескалацію ситуації у Криму скликала екстрене засідання, яке відбулося пізнього вечора 28 лютого в Нью-Йорку. Постійний представник України Ю. Сергєєв заявив про те, що неправомірні дії РФ мають привернути увагу світової спільноти, оскільки це виклик миру, безпеці й територіальній цілісності нашої країни. Першими про політичну підтримку України на цьому засіданні заявили представники США. Американський президент Б. Обама відразу після завершення заходу зробив у прямому ефірі CNN спеціальну заяву про ситуацію в Україні, в якій застеріг РФ від подальших можливих агресивних кроків [16].

Тим часом у Криму російська агресія тривала: у Сімферопольському аеропорту було заблоковано роботу державного підприємства «Кримаерорух», яке забезпечувало авіаційну навігацію над територією півострова. Тож здійснення будь-яких польотів у повітряному просторі над територією Криму без погодження з російськими військовиками стало неможливим [17].

Заблокувавши повітряний рух, країна-агресорка вдалася до організації блокади півострова з моря. З цієї метою, а також щоб уникнути можливої протидії з боку українських сил, росіянам необхідно було взяти під свій контроль розташовані у Криму об'єкти ВМС України та загони морської охорони ДПСУ. Так, першим органом охорони кордону, який було заблоковано, став Севастопольський загін морської охорони (Балаклава). 28 лютого підрозділи 810-ї бригади Чорноморського флоту РФ взяли під контроль під'їзні шляхи до військового містечка. Пізніше на контрольно-пропускний пункт прибув російський офіцер, який заявив, що вони виконують вимоги постанови так званої «ради безпеки Криму» — мовляв, не допустити захоплення зброї «екстремістами» [13]. Таким чином, було створено необхідні умови для подальшого захоплення військового містечка, що могло призвести до заблокування прикордонних кораблів у Балаклавській бухті. В найближчій перспективі таку ж загрозливу ситуацію російські військовики могли створити і для Керченського загону морської охорони та Ялтинського окремого дивізіону морської охорони.

З метою збереження корабельного складу вночі 1 березня кораблі Севастопольського, Керченського загонів та Ялтинського окремого дивізіону морської охорони за бойовою тривоною залишили свої пункти постійної дислокації й узяли курс на Бердянськ, Одесу. На їх перехоплення з Севастопольської бухти вирушили 3 російських ракетних катери, а також ракетний крейсер «Москва» [13], але безрезультатно.

Попри це, вдень 1 березня інформаційне агентство Укрінформ із посиланням на пресслужбу ДПСУ повідомляло, що відомство у Криму працює у штатному режимі, прикордонники в пункті пропуску «Сімферополь-авіа» продовжували виконувати свої функції попри оточення озброєними невідомими особами, які не втручалися в роботу контрольних служб. За добу в пункті пропуску було оформлено 13 літаків. Пункт пропуску «Крим», де функціонувала поромна переправа «Крим — Кавказ», також працював у штатному режимі (оформлено 11 поромів), хоч перед ним і перебувала численна група російських військовослужбовців (в роботу не втручалися) [18].

Вранці 2 березня українська преса [19] офіційно повідомила, що у зв'язку із загостренням суспільно-політичної ситуації на території АР Крим керівництво ДПСУ ухвалило рішення про термінове перебазування корабельно-катерного складу Керченського й Севастопольського загонів морської охорони до Бердянська та Одеси [13].

Того дня спецпідрозділи РФ здійснили спробу силового захоплення штабу Сімферопольського прикордонного загону та адміністративної будівлі Азово-Чорноморського регіонального управління ДПСУ (Сімферополь). Крім того, до Севастопольської бухти зайшли російські десантні кораблі «Оленегорський горняк» Північного та «Георгій Победоносець» Балтійського флотів РФ [13]. Прибуття цих кораблів відбулося з порушенням правил прикордонного контролю, угоди між Україною та Росією про статус й умови перебування ЧФ РФ на території нашої країни від 28 травня 1997 р. [20].

Реакція міжнародної спільноти, лідерів провідних західних держав на такі брутальні порушення міжнародного права свідчила про сподівання, що Москва швидко припинить «брякати зброєю» і перейде до переговорів. Зокрема західні спільноти продовжували апелювати до міжнародної підтримки щодо дотримання пунктів Будапештського меморандуму 1994 р. [21, С. 51—57]. Вечері 2 березня федеральна канцлерка ФРН А. Меркель у телефонній розмові заявила президенту США Б. Обамі, що вона «не впевнена, чи зберігає Путін зв'язок із реальністю, оскільки він перебуває в іншому світі» [22].

Варто зазначити, що саме з 2 березня значно збільшилася кількість спроб силового проникнення неідентифікованих осіб на території об'єктів ДПСУ. Особливо інтенсивність таких незаконних дій зросла після заяви очільника самопроголошеного «уряду» Криму В. Константинова про непоступливість прикордонників [23] та активний спротив рішенням «новопризначеної влади». Системні напади здійснювалися озброєними групами на адмінбудівлі Азово-Чорноморського регіонального управління, військові містечка Сімферопольського прикордонного загону, Керченського та Севастопольського загонів морської охорони, відділу прикордонної служби «Керч». Кожного разу нападники в ультимативній формі вимагали підпорядкуватися «новому керівництву» та активно намагалися вербувати прикордонників.

Увечері 2 березня в пункті пропуску «Крим» (Керч) російські військовики вдалися до відкритого збройного вторгнення. Під час здійснення прикордон-

ного контролю на в'їзд в Україну на російському поромі в пункт пропуску прибуло 3 вантажівки з озброєними людьми. Ігноруючи всі законні вимоги прикордонного наряду нападники, погрожуючи зброєю, відтіснили прикордонників від порому та на автомобілях залишили пункт пропуску [24].

3 березня, згідно з офіційними повідомленнями ДПСУ, продовжувалися спроби блокування й захоплення об'єктів прикордонного відомства: адміністративної будівлі Азово-Чорноморського регіонального управління, військових містечок та об'єктів Сімферопольського прикордонного загону, Севастопольського й Керченського загонів морської охорони, відділу прикордонної служби «Керч» [25]. Своєю чергою, у відповідь на російську агресію керівництво ДПСУ ухвалило рішення про розгортання на автошляхах, які з'єднують півострів із Херсонщиною, спеціальних контрольних постів.

Таким чином, 3 березня було розпочато спільну із ЗС України, СБУ та МВС операцію під назвою «Рубіж» [26]. Мета її полягала у запобіганні проникненню з Криму до суміжних областей «радикально налаштованих осіб», переміщенні зброї, засобів терору тощо. Згодом для забезпечення додаткового контролю на адмінмежу прибули мобільні підрозділи Південного регіонального управління ДПСУ [13].

В оперативних зведеннях щодо ситуації у Криму, оприлюднених посольством України у США, подавалася інформація про прикордонні підрозділи на адміністративній межі АР Крим із Херсонською обл.: 3 березня розпочалася передислокація мобільних підрозділів Південного регіонального управління ДПСУ в райони виконання завдань на Херсонщині — Каланчак, Чаплинка, Новоолексіївка (мобільні прикордонні застави «Одеса», «Котовськ»). Також було залучено особовий склад Білгород-Дністровського та Бердянського відділів прикордонної служби. Станом на вечір 3 березня всі мобільні підрозділи прибули в райони зосередження і приступили до несення служби на визначених ділянках — Сальково (напрямок Арабатської стрілки), Каланчак, Чаплинка [25].

Згідно з офіційною інформацією ДПСУ, станом на 7 березня на території Криму було заблоковано 11 об'єктів прикордонного відомства: управління Азово-Чорноморського регіонального управління, Севастопольський і Керченський загони морської охорони, Сімферопольський прикордонний загін, відділи прикордонної служби «Керч», «Севастополь», «Сімферополь-авіа», «Щолкіно», «Євпаторія», мобільна застава «Масандра», пост технічного спостереження «Мис-Фонар». Напруженою залишалася ситуація в пункті пропуску «Крим» (Керч), де майже щодоби відбувалося повне його блокування озброєними російськими військовиками з метою безперешкодного ввезення на територію України з РФ особового складу, зброї, військової техніки [27].

8 березня зафіксовано перший збройний напад на цивільних українських громадян — членів сімей прикордонників у м. Щолкіне (Керченський півострів). За повідомленням інформаційного агентства УНІАН із посиланням на пресслужбу ДПСУ, російські вояки ввірвалися у квартири, де проживали роди-

ни прикордонників, і, погрожуючи зброєю, наказали всім залишити територію прикордонного підрозділу [28].

За повідомленнями офіційної преси ДПСУ того ж 8 березня росіяни, заблокувавши вчергове пункт пропуску «Крим», забезпечили проїзд на територію України 15 вантажівок без номерних знаків. За кілька годин на півострів у такий самий спосіб прибули ще 16 та автомобіль швидкої допомоги. Окрім того, 18 вагозовів із продовольством, а згодом ще 17 «камазів» та 1 БТР були доставлені кораблями Чорноморського флоту РФ. Їх розвантаження відбулося в Козачій бухті Севастополя [27].

Станом на 11 березня 2014 р. ДПСУ зафіксувала 39 випадків порушень із боку РФ міжнародних договорів, зокрема щодо порядку заходу російських військових кораблів (15 одиниць); порядку здійснення польотів військової авіації РФ (48 літальних апаратів); порядку перетинання державного кордону України в пункті пропуску «Крим» (10 випадків, 139 одиниць броньованої, автомобільної та спеціальної техніки). Крім того, у цей період тривав виїзд із Криму біженців, у першу чергу з числа кримських татар: 11 березня 158 осіб, а перед тим упродовж кількох днів півострів залишили 557 людей [27].

Станом на 12 березня російськими підрозділами та представниками «самооборони» було заблоковано 47 із 56 об'єктів ДПСУ, розміщених на території Криму.

15 березня відбувся інцидент, який можна було б визнати збройним вторгненням РФ у Херсонську обл.: прикордонний наряд спостерігав висадку російського авіадесанту (60 бійців із 4 вертольотів) у районі населеного пункту Стрілкове (Арабатська стрілка). Командування Бердянського прикордонного загону розпочало переговори з росіянами, під час яких було встановлено, що метою їхніх дій є нібито «охорона від можливих терактів» газонасосної станції «Чорноморнафтогазу», розташованої у цьому районі [27].

Після 16 березня, коли відбувся так званий «референдум» про «незалежність Криму», поведінка російських окупантів стала ще більш зухвалою. Так, прикордонникам відділів прикордонної служби «Чорноморське», «Євпаторія», «Севастополь», котрі відмовилися присягнути «новій владі», було висунуто вимогу негайно залишити разом із сім'ями службове житло: загарбники примусово виселили 11 прикордонників та 19 членів їхніх родин, у тому числі 9 дітей [27].

20 березня керівництво ДПСУ анонсувало виведення прикордонників із тимчасово окупованого Криму. Відомство зважилося на такий крок, оскільки робота на півострові була повністю паралізована російськими військами. Передислокований персонал продовжив службу на Херсонщині [29].

Особовий склад Азово-Чорноморського регіонального управління та Сімферопольського прикордонного загону, який залишився вірним присязі, було передислоковано до Херсона [30]. За повідомленням головного військового прокурора А. Матіоса, в період із лютого по травень 2014 р. на материкову частину України прибули 519 військовослужбовців ДПСУ, залишилися у Кри-

му — 1350 [31]. Саме ці дані можна вважати основними для визначення кількості прикордонників, які зрадили військовій присязі.

З 3 квітня прикордонники приступили до виконання обов'язків у Херсонській та Запорізькій обл., а також на адміністративній межі з окупованим Кримом. До складу оновленого Азово-Чорноморського регіонального управління ввійшли Бердянський прикордонний загін і новостворений Херсонський. Крім того, у складі останнього до охорони нових рубежів приступили відділи прикордонної служби, які раніше підпорядковувалися Одеському прикордонному загону Південного регіонального управління ДПСУ [32].

Підсумовуючи, зазначимо, що дії російських окупаційних військ проти прикордонних підрозділів України можна класифікувати наступним чином:

1) захоплення підрозділами збройних сил РФ і місцевими колабораціоністами військових містечок органів (підрозділів) ДПСУ з метою перешкодження діяльності з охорони кордону;

2) блокування авіаційних і морських пунктів пропуску через державний кордон, розташованих на території АР Крим;

3) деструктивний інформаційно-психологічний вплив на особовий склад органів (підрозділів) ДПСУ і членів сімей.

Ефективно протидіяти російській агресії українським прикордонникам завжали слабка координація між органами та підрозділами ДПСУ у Криму, а також відсутність відповідного бойового досвіду. Попри це, вони залишалися на своїх місцях несення служби.

Всі зазначені агресивні дії кваліфікуються як брутальне порушення міжнародно-правових актів і двосторонніх домовленостей між Україною та Росією, що регулювали правила перетину держкордону, а саме угоди про статус й умови перебування ЧФ РФ на території нашої країни від 28 травня 1997 р., договору про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 р.

Реакція міжнародної спільноти на російську агресію та спробу анексії Криму значною мірою пояснюється тим, що це стало повною несподіванкою для більшості іноземних політиків. Ситуацію вдало пояснив нідерландський експерт із проблем безпеки в Європі М. Г. Ван Герпен, який, посилаючись на британського дипломата Р. Купера, писав про унікальну постмодерністську зону миру та спокою під назвою Європейський Союз, тож тривалий стан миру в Європі призвів до того, що європейці втратили захисні механізми — як фізичні, так і психологічні. Тому Захід (США, ЄС) припустилися грандіозних тактичних помилок та обрали неправильну стратегію. Тепер ці помилки матимуть серйозні довготермінові наслідки для майбутнього континенту [33, С. 4—6].

Основний вектор зусиль збройних сил РФ щодо нейтралізації українських прикордонників у Криму був спрямований на захоплення пунктів пропуску через державний кордон, зокрема в Керчі, де діяла паромна переправа «Крим — Кавказ». Контроль над останнім надавав окупантам можливість оперативно перекидати з території Росії свої військові підрозділи, зброю, техніку. Наступною ціллю були адміністративна будівля Азово-Чорноморського регіонального

управління у Сімферополі, військові містечка Севастопольського, Керченського загонів морської охорони та низки підрозділів ДПСУ на всій території півострова. Такі дії мали на меті паралізувати систему управління, а також не допустити вихід українських прикордонних кораблів за межі півострова. Та все ж морякам-прикордонникам удалося прорвати блокаду й вивести корабельно-катерний склад у Бердянськ, Маріуполь, Одесу.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Hai-Nyzhnyk, P.P. Okupatsiia ta aneksiia Krymu rosiiskoiu federatsiieiu u 2014 r., yak akt ahresii proty Ukrainy: perebih vtornhennia i svidchennia mizhnarodnoho zlochynu. *Hileia*. 2017. 118: 110-125 [in Ukrainian].
[Гай-Нижник П.П. Окупація та анексія Криму російською федерацією у 2014 р., як акт агресії проти України: перебіг вторгнення і свідчення міжнародного злочину. *Гілея*. 2017. Вип. 118. С. 110—125].
2. Vermenych, Ya.V. Fenomen pohranuchchia: Krym i Donbas v doli Ukrainy. Kyiv, 2018 [in Ukrainian].
[Верменич Я.В. Феномен пограниччя: Крим і Донбас в долі України. Київ: Інститут історії України НАН України, 2018. 369 с.].
3. Zablotskyi, V. Krymske protystoiannia. *Aneksiia Avtonomnoi Respubliky Krym i viina na Donbasi. 2014—2015 rr. Zbirnyk nauk. prats za materialamy Vseukr. nauk. viisk.-istor. konf. (Kyiv, 23 veres. 2015 r.)*. Kyiv, 2015: 37-47 [in Ukrainian].
[Заблоцький В. Кримське протистояння. *Анексія Автономної Республіки Крим і війна на Донбасі. 2014—2015 рр. Збірник наук. праць за матеріалами Всеукр. наук. військ.-істор. конф. (Київ, 23 верес. 2015 р.)*. Київ, 2015. С. 37—47].
4. Pidopryhora, I. Vesna 14: okupatsiia Avtonomnoi Respubliky Krym. Kyiv, 2017 [in Ukrainian].
[Підопригора І. Весна 14: окупація Автономної Республіки Крим. Київ: Компрінт, 2017. 89 с.].
5. Slisarenko, O. Oborona ukrainskoho Krymu: vtracheni mozhyvosti. *Aneksiia Avtonomnoi Respubliky Krym i viina na Donbasi. 2014—2015 rr. Zbirnyk nauk. prats za materialamy Vseukr. nauk. viisk.-istor. konf. (Kyiv, 23 veres. 2015 r.)*. Kyiv, 2015: 121-123 [in Ukrainian].
[Слісаренко О. Оборона українського Криму: втрачені можливості. *Анексія Автономної Республіки Крим і війна на Донбасі. 2014—2015 рр. Збірник наук. праць за матеріалами Всеукр. наук. військ.-істор. конф. (Київ, 23 верес. 2015 р.)*. Київ, 2015. С. 121—123].
6. Hrytsiuk, V., Horielov, V., Skriabin, O. Hibrydna viina za Krym: informatsiinyi vymir. *Aneksiia Avtonomnoi Respubliky Krym i viina na Donbasi. 2014—2015 rr. Zbirnyk nauk. prats za materialamy Vseukr. nauk. viisk.-istor. konf. (Kyiv, 23 veres. 2015 r.)*. Kyiv, 2015: 124-128 [in Ukrainian].
[Грицюк В., Горелов В., Скрябін О. Гібридна війна за Крим: інформаційний вимір. *Анексія Автономної Республіки Крим і війна на Донбасі. 2014—2015 рр. Збірник наук. праць за матеріалами Всеукр. наук. військ.-істор. конф. (Київ, 23 верес. 2015 р.)*. Київ, 2015. С. 124—128].
7. Smolii, V., Yakubova, L. Istorychnyi kontekst formuvannia proektu russkyi myr ta praktyka yoho realizatsii v Krymu y na Donbasi: Analychna zapyska. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv, 2018 [in Ukrainian].

- [Смолій В., Якубова Л. Історичний контекст формування проекту російський мир та практика його реалізації в Криму й на Донбасі: Аналітична записка. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2018. 144 с.].
8. Kostrov, V. Khronika krymskoho protystoiannia. *Viche*. 2014. 7: 4-9 [in Ukrainian]. [Костров В. Хроніка кримського протистояння. *Віче*. 2014. № 7. С. 4—9].
 9. Lytvyn, M. Liniia rozmezhuvannia. Kyiv, 2019 [in Ukrainian]. [Литвин М. Лінія розмежування. Київ: Гамазин, 2019. 396 с.].
 10. Pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vidsich zbroinii ahresii Rosiiskoi Federatsii ta podolannia yii naslidkiv»: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 21 kvit. 2015 r. № 337-VIII. *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#Text> [in Ukrainian]. [Про Заяву Верховної Ради України “Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків”: Постанова Верховної Ради України від 21 квіт. 2015 р. № 337-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#Text> (дата звернення: 21.11.2023)].
 11. Informatsiia pro rozvytok podii v AR Krym. Posolstvo Ukrainy v Kytaiskii narodnii respubliksi. *Ofitsiynyi veb-sait Posolstva Ukrainy v Kytaiskii narodnii respubliksi*. 2.03.2014. URL: <https://china.mfa.gov.ua/news/18514-informaciya-o-razvitii-sobytij-v-ar-krym> [in Ukrainian]. [Інформація про розвиток подій в АР Крим. *Офіційний веб-сайт Посольства України в Китайській народній республіці*. 2.03.2014. URL: <https://china.mfa.gov.ua/news/18514-informaciya-o-razvitii-sobytij-v-ar-krym> (дата звернення: 25.11.2023)].
 12. Tymchasova okupatsiia AR Krym ta m. Sevastopol. *Ofitsiynyi veb-sait MZS Ukrainy. Ofitsiynyi veb-sait MZS Ukrainy*. 7.07.2022. URL: <https://mfa.gov.ua/timchasova-okupaciya-ar-krim-ta-m-sevastopol> [in Ukrainian]. [Тимчасова окупація АР Крим та м. Севастополь. *Офіційний веб-сайт МЗС України*. 7.07.2022. URL: <https://mfa.gov.ua/timchasova-okupaciya-ar-krim-ta-m-sevastopol> (дата звернення: 26.11.2023)].
 13. Khroniky blokadnoho Krymu. *Prykordonnnyk Ukrainy*. 2014. 10 (14 ber.): 4 [in Ukrainian]. [Хроніки блокадного Криму. *Прикордонник України*. 2014. № 10. 14 бер. С. 4].
 14. Informatsiia vid Prokuratury Avtonomnoi Respubliky Krym ta mista Sevastopolia. *Prokuratura Avtonomnoi Respubliky Krym ta mista Sevastopolia. Ofitsiynyi veb-sait*. 7.12.2020. URL: https://ark.gp.gov.ua/ua/diloark.html?_m=publications&_t=rec&id=203551&cs=print [in Ukrainian]. [Інформація від Прокуратури Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. *Прокуратура Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Офіційний веб-сайт*. 7.12.2020. URL: https://ark.gp.gov.ua/ua/diloark.html?_m=publications&_t=rec&id=203551&cs=print (дата звернення: 21.11.2023)].
 15. Zasidannia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy z pryvodu okupatsii Krymu viiskamy Rosiiskoi Federatsii (stenohrama vid 28 liutoho 2014 r.). *Pavlo Hai-Nyzhnyk. Osobystyi sait*. URL: [https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(02\)28.rnbo.php](https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(02)28.rnbo.php) [in Ukrainian]. [Засідання Ради національної безпеки і оборони України з приводу окупації Криму військами Російської Федерації (стенограма від 28 лютого 2014 р.). *Павло Гай-Нижник. Особистий сайт*. URL: [https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(02\)28.rnbo.php](https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(02)28.rnbo.php) (дата звернення: 27.02.2023)].
 16. Vermenych, Ya.V. Fenomen pohranychchia: Krym i Donbas v doli Ukrainy. Kyiv, 2018 [in Ukrainian]. [Верменич Я.В. Феномен пограниччя: Крим і Донбас в долі України. Київ: Інститут історії України НАН України, 2018. С. 232—233].
 17. Rosiiski viiskovi zakhopyly derzhavne pidpriemstvo “Krymaerorukh”. *Radio Svoboda*. 28.02.2014. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25280143.html> [in Ukrainian].

- [Російські військові захопили державне підприємство “Кримаерорух”. *Радіо Свобода*. 28.02.2014. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25280143.html> (дата звернення: 21.11.2023)].
18. Derzhprykordonsluzhba povnistiu vykonuie svoi funktsii v Krymu. *Ukrinform*. 1.03.2014. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1625615-dergprikordonslugba_krimu_povnistyu_vikonue_svoii_funktsiii_1913348.html [in Ukrainian].
[Держприкордонслужба повністю виконує свої функції в Криму. *Укрінформ*. 1.03.2014. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1625615-dergprikordonslugba_krimu_povnistyu_vikonue_svoii_funktsiii_1913348.html (дата звернення: 27.11.2023)].
19. Prykordonnyi flot peredyslokovano v Odesu ta Mariupol. *Holos Ukrainy*. 3.03.2014. URL: <http://www.golos.com.ua/article/28458> [in Ukrainian].
[Прикордонний флот передислоковано в Одесу та Маріуполь. *Голос України*. 3.03.2014. URL: <http://www.golos.com.ua/article/28458> (дата звернення: 20.11.2023)].
20. Uhoda mizh Ukrainoiu ta rosiiskoiu federatsiieiu pro status ta umovu perebuvannia ChF RF na terytorii Ukrainy vid 28 travnia 1997 roku. *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_076#Text [in Ukrainian].
[Угода між Україною та російською федерацією про статус та умови перебування ЧФ РФ на території України від 28 травня 1997 року. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_076#Text (дата звернення: 21.11.2023)].
21. Holovko, V. *Anneksiya Kryma*. Kyiv, 2016. 128 p. [in Russian].
[Головко В. *Аннексія Крима*. Київ: СООР Media, 2016. 128 с.].
22. Merkel zasumnivalasia v adekvatnosti Putina. *LB.UA*. 3.03.2014. URL: https://lb.ua/news/2014/03/03/257911_merkel_usomnila_adekvatnosti.html [in Ukrainian].
[Меркель засумнівалася в адекватності Путіна. *LB.UA*. 3.03.2014. URL: https://lb.ua/news/2014/03/03/257911_merkel_usomnila_adekvatnosti.html (дата звернення: 27.02.2023)].
23. P. Shysholin: Usi pidrozdily Derzhprykordonsluzhby u Krymu okhoniaiut kordon faktychno pid prytsilom avtomatnykiv. *Uriadovi portal*. 9.03.2014. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/247087120> [in Ukrainian].
[П. Шишолін: Усі підрозділи Держприкордонслужби у Криму охороняють кордон фактично під прицілом автоматників. *Урядовий портал*. 9.03.2014. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/247087120> (дата звернення: 24.11.2023)].
24. Kabachynskyi, M.I., Fyl, O.M., Ananin, O.V. Transformatsii u Derzhavnii prykordonnii sluzhbi Ukrainy pid chas rosiiskoi viiskovoi ahresii (2014—2018 rr.). *Voienno-istorychnyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu obrony Ukrainy*. 2018. 1 (27): 46-58 [in Ukrainian].
[Кабачинський М.І., Філь О. М., Ананьїн О. В. Трансформації у Державній прикордонній службі України під час російської військової агресії (2014—2018 рр.). *Воєнно-історичний вісник. Збірник наукових праць Національного університету оборони України*. 2018. Вип. 1 (27). С. 46—58].
25. Embassy of Ukraine in the USA / Posolstvo Ukrainy v SShA. Operatyvne zvedennia shchodo situatsii navkolo Krymu. 4.03.2014. [Facebook page]. URL: https://m.facebook.com/ukr.embassy.usa/photos/a.437547496288488.96187.211311782245395/688482674528301/?locale=pt_BR [in Ukrainian].
[Embassy of Ukraine in the USA / Посольство України в США. Оперативне зведення щодо ситуації навколо Криму. 4.03.2014. [Facebook page]. URL: https://m.facebook.com/ukr.embassy.usa/photos/a.437547496288488.96187.211311782245395/688482674528301/?locale=pt_BR (дата звернення: 27.11.2023)].
26. Rosiiski viiska okupuvaly Krym i napadauiut na prykordonni pidrozdily. *Slovo i dilo: analitichnyi portal*. 3.03.2014. URL: <https://www.slovodilo.ua/news/1289/2014-03-03/>

- russkie-vojska-okkupirovali-krym-i-napadayut-na-pogranichnye-podrazdeleniya.html [in Ukrainian].
[Російські війська окупували Крим і нападають на прикордонні підрозділи. *Слово і діло: аналітичний портал*. 3.03.2014. URL: <https://www.slovoidilo.ua/news/1289/2014-03-03/russkie-vojska-okkupirovali-krym-i-napadayut-na-pogranichnye-podrazdeleniya.html> (дата звернення: 23.11.2023)].
27. 17 myttievostei ukrainskoï vesny. *Kordon*. 2014. 2: 13 [in Ukrainian].
[17 миттєвостей української весни. *Кордон*. 2014. № 2. С. 13].
28. Rosiïski viïskovi shturmom zakhopyly viddil "Shcholkino" ta vyhnaly simi prykordonnykiv na vulutsiu. *UNIAN*. 8.03.2014. URL: <http://www.unian.ua/politics/894393-rosiyski-viyskovishturmom-zahopili-viddilscholkino-ta-vignali-simji-prikordonnikiv-napulitsyu.html> [in Ukrainian].
[Російські військові штурмом захопили відділ «Шолкіно» та вигнали сім'ї прикордонників на вулицю. *УНІАН*. 8.03.2014. URL: <http://www.unian.ua/politics/894393-rosiyski-viyskovishturmom-zahopili-viddilscholkino-ta-vignali-simji-prikordonnikiv-napulitsyu.html> (дата звернення: 30.11.2023)].
29. Prykordonnykiv pochaly vyvodyty z Krymu. *LB.ua*. 20.03.2014. URL: https://lb.ua/society/2014/03/20/260151_pogranichnikov_nachali_vivodit.html [in Ukrainian].
[Прикордонників почали виводити з Криму. *LB.ua*. 20.03.2014. URL: https://lb.ua/society/2014/03/20/260151_pogranichnikov_nachali_vivodit.html (дата звернення: 30.11.2023)].
30. Azovo-Chornomorske rehionalne upravlinnia Derzhprykordonsluzhby perevely do Khersonu. *UNIAN*. 3.04.2014. URL: <https://www.unian.ua/politics/903776-azovo-chornomorske-regionalne-upravlinnya-derzhprykordonsluzhbi-pereveli-do-hersonu.html> [in Ukrainian].
[Азово-Чорноморське регіональне управління Держприкордонслужби перевели до Херсону. *УНІАН*. 3.04.2014. URL: <https://www.unian.ua/politics/903776-azovo-chornomorske-regionalne-upravlinnya-derzhprykordonsluzhbi-pereveli-do-hersonu.html> (дата звернення: 01.12.2023)].
31. Matios opryliudnyv killkist ukrainskykh viïskovykh, yaki zalyshylysia v okupovanomu Krymu. *TSN*. 5.02.2016. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/matios-oprilyudniv-killkist-ukrayinskih-viyskovih-yaki-zalishilysya-v-okupovanomu-krymu-585526.html> [in Ukrainian].
[Матіос оприлюднив кількість українських військових, які залишилися в окупованому Криму. *ТСН*. 5.02.2016. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/matios-oprilyudniv-killkist-ukrayinskih-viyskovih-yaki-zalishilysya-v-okupovanomu-krymu-585526.html> (дата звернення: 01.12.2023)].
32. Azovo-Chornomorske rehionalne upravlinnia Derzhprykordonsluzhby prystupilo do okhorony derzhavnogo kordonu za novym mistsem dyslokatsii. *Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy. Ofitsiynyi vebсайт*. 3.04.2014. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/azovo-chornomorske-regionalne-upravlinnja-derzhprykordonslyzhbi-prystupilo-do-okhoroni-derzhavnogo-kordony-za-novim-miscem-dislokacii-%3C/span> [in Ukrainian].
[Азово-Чорноморське регіональне управління Держприкордонслужби приступило до охорони державного кордону за новим місцем дислокації. *Державна прикордонна служба України. Офіційний вебсайт*. 3.04.2014. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/azovo-chornomorske-regionalne-upravlinnja-derzhprykordonslyzhbi-prystupilo-do-okhoroni-derzhavnogo-kordony-za-novim-miscem-dislokacii-%3C/span> (дата звернення: 02.12.2023)].
33. Kherpen, M.Kh. Van. Viiny Putina. Chechnia, Hruzii, Ukraina: nezasvoieni uroky mynuloho. Kharkiv, 2016 [in Ukrainian].
[Херпен М.Х. Ван. Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого. Харків: Віват, 2016. 303 с.]

Надійшла / Received 12.03.2024

Oleh ANANIN

Candidate of Technical Sciences (Ph. D.), Senior Research Fellow,
Senior Officer of the Main Forensic Center,
State Border Guard Service of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
ananin@i.ua
<https://orcid.org/0000-0001-8757-1663>

ACTIONS OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE
OF UKRAINE AGAINST RUSSIAN TROOPS IN THE CRIMEA
AT THE BEGINNING OF THE RUSSIAN AGGRESSION IN 2014

The purpose — to characterize the actions of Russian troops and the State Border Guard Service of Ukraine in Crimea at the beginning of the Russian aggression in 2014. Today, Ukrainian historiography lacks special studies on the history of the SBGSU during the Crimean confrontation (February — March 2014). **The research methodology** is based on the principles of historicism, impartiality, as well as the use of methods of analysis, synthesis, historical-systemic, historical-chronological, involving a wide range of official and unofficial sources. **The main results.** The main efforts of the Russian armed forces against the SBGSU were aimed at seizing border crossing points and military camps of border guard units. The main purpose of such actions was to paralyze the system of state border protection in Crimea. Establishing their control over the border guard units gave the occupiers the opportunity to quickly transfer their military units, weapons and military equipment from the territory of the Russian Federation to the depths of Ukrainian Crimea. **The practical significance of the achieved results.** During the confrontation in Crimea, the Russian aggressor used hybrid warfare methods against Ukraine. Therefore, in the future, the generalized historical experience will provide an opportunity to form an appropriate scientific basis necessary to create an effective model of protection (defense) of the state border in the context of possible armed conflicts that may be waged using hybrid methods. **Prospects for further studies.** Study of the socio-political situation in the southeastern regions of Ukraine after the attempt annexation of Crimea, and the development of active hostilities in the Donetsk and Luhansk regions in the spring and summer of 2014.

Keywords: *Russia's armed aggression against Ukraine, temporary occupation of the Autonomous Republic of Crimea, state border protection, State Border Guard Service of Ukraine (SBGS).*